

Keni Elisabeth Korman

MINNETALE OVER PROFESSOR KARI ELISABETH BØRRESEN

holdt på møte
8. desember 2016

av professor Jorunn Økland

Medlem av Det Norske Videnskaps-Akademi siden 1995, Kari Elisabeth Børresen (f. 1932), er gått bort, og dermed en av etterkrigstidens største norske teologiske tenkere. Faktisk er det vanskelig å finne noen som matcher hennes meritter. Hun var banebrytende internasjonalt innen forskning på kjønn og religion, med stor produksjon og en sterk og tydelig stemme. Bevæpnet med et arsenal av leksikalsk, historisk kunnskap og inngående forståelse av hvordan teologiske tankesystemer var bygget opp og fungerer, hadde hun som regel svært godt belegg for friske påstander og konklusjoner.

En minnetale over et så fargerikt og ressurssterkt menneske kunne tatt mange former:

1. Som en annotert bibliografi som inkluderte alle bøker hun har skrevet og redigert; hennes to festskrifter til 50- og 70-årsdagene; bøkene som først er utgitt i Norge, og så etter hvert på internasjonale forlag. Spesiell oppmerksomhet burde vies til

Subordination et Equivalence. Nature et rôle de la femme d'après Augustin et Tomas d'Aquin. Publisert i 1968 i Paris og Oslo, av hhv. Maison Mame og Universitetsforlaget. I 1995 publisert i engelsk oversettelse i USA, av Kok Pharos, med undertittel: *A reprint of Pioneering Classic.*

Anthropologie médiévale et théologie mariale. Publisert i 1971 i serien "Skrifter utgitt av Det norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II. Hist.-Filos. Klasse ny serie" nr. 9.

Nicolaus Cusanus' dialog 'Om trosfreden' (De pace fidei). Publisert i 1983 av Solum, i serien "Platonselskapets skriftserie".

Den redigerte *Image of God and Gender Models: In Judaeo-Christian Tradition*. Publisert i 1991 i Oslo, av Solum. I 1995 re-publisert i USA av Fortress som: *The Image of God: Gender Models in Judaeo-Christian Tradition*, i 2001 publisert i italiensk oversettelse av Carocci, Roma. – *Women's Studies of the Christian and Islamic Traditions. Ancient, Medieval and Renaissance Foremothers* skrevet sammen med Kari Vogt og publisert i 1993 av Kluwer.

Den redigerte *Christian and Islamic Gender Models in Formative Traditions*. Publisert i 2004 av Herder, Roma.

Festskriftene *Andre linjer* (til Børresen på 50-årsdagen i 1982, redigert av kollegaene Kari Vogt og Anne-Lisa Amadou) og *From Patristics to Matrixitics: Selected Articles on Christian Gender Models* (til Børresen på 70-årsdagen i 2002, redigert av hennes forhenværende studenter Øyvind Norderval og Katrine Lund Ore. Boken inneholder opptrykk av Børresens tidligere publiserte artikler på fransk eller engelsk, samt hennes bibliografi).

2. Som en minnetale over forskningslederen og nettverksbyggeren – en entreprenør med ideer og initiativ til å skaffe midler til en rekke internasjonale, tverrfaglige prosjekter støttet av European Science Foundation, Norges Forskningsråd med flere. Børresen hadde en egen evne til å se forskere som hadde noe å fare med, særlig kvinner som ofte ellers ikke ble fanget opp i systemene, og bringe dem sammen – med eller mot deres vilje – og så bare la det stå til! Hun hadde stor respekt for alle former for ekspertise, og alle skulle bidra med sitt uten styrende forsøk på harmonisering. Det skapte svært dynamiske og livlige møter!

Slike samarbeidsprosjekter har avfødt blant annet to spesialnumre av *Tidsskrift for kjønnsforskning* på norsk, og i tillegg på engelsk den allerede omtalte og hyppig siterte *Image of God and Gender Models*. Videre:

- *Gender and Religion: European Studies / Genre et religion: études européennes* redigert sammen med Sara Cabibbo og Edith Specht (Roma: Carocci 2001).
- *Gender, Religion and Human Rights in Europe* redigert sammen med Sara Cabibbo og utgitt i Roma av Herder, i samarbeid med European Science Foundation i 2006.

Slikt nettverksarbeid førte til at hun i Italia gikk under kallenavnet La Børresen, var æresmedlem i den italienske kvinnelige teologforeningen og et stort forbilde for den generasjon av italienske og andre søreuropeiske kvinnelige religionsforskere som i dag bekler professorater. Det var fordi hun som ingen andre våget å tale de klerikal-akademiske hierarkiene imot, gjerne med humor, og fordi hun var uendelig generøs overfor unge rekrutter. Etter hvert ble hun selv bidragsyter i sine tidligere rekrutters prosjekter, eksempelvis med 2 bind av 20 i den firspråklige encyclopaedien *The Bible and Women: An Encyclopaedia of Exegesis and Cultural History*, ett om patristikk og ett om høymiddelalder.

3. Hennes minnetale kunne også tatt form som nedtegnelser etter sitat-dronningen Børresen: den alltid retorisk slagferdige som tok situasjoner og folk på kornet. Hvis det var et prosjekt eller noe som trengte en handlekraftig redningskvinne og en våpendrager, sa hun beslutsomt ”nå må vi ut og gjøre *bella figura*”, og da man ankom, pleide hun å si ”ja her kommer djevelen og hennes datterdatter”. Hun sa også mer ved disse anledningene som neppe egner seg fra talerstolen. Hensikten med denne nok ganske bevisste retoriske praksisen var å slå ned veggene til et ganske trangt kvinnelig og/eller feministisk talehandlingsrom.

Herved er mulighetene for ulike minnetaler nevnt, og jeg har for fortsettelsen valgt to innganger: hennes forskningshistorie i lys av hennes biografi, der- nest hennes viktigste anliggender:

Det Børresen kalte Besserud-katolisismen forankret for alltid hennes identitet og tilhørighet, (geografisk, sosialt og religiøst), og den gav henne tilgang til globale nettverk blant den katolske kirkes ledende intellektuelle menn – som hun aldri la skjul på at hun satte svært stor pris på! Børresen fikk tidlig inspirasjon fra idéhistoriker Andreas Winsnes og kirkehistoriker Einar Molland, samt gode råd fra sistnevnte om at dersom hun som katolikk og kvinne skulle ha tilstrekkelig rom til å utforske patristikken, måtte hun ut av landet. Hun dro til Sorbonne og disputerte i idéhistorie for dr.philos-graden i det skjebnesvangre år 1968 på en avhandling om synet på kjønn i Augustins og Aquinas’ verker. I tid og sted falt altså hennes første banebrytende arbeid sammen med tidlige verk fra andre viktige Paris-baserte tenkere, eksempelvis Roland Barthes og Michel Foucault, Jacques Derrida, Julia Kristeva, Helene Cixous og Luce Irigaray. Jeg mener at noe av det som gjør Børresens analytiske grep i tilnærmingen til teologiske systemer original, er en viss

strukturalistisk inspirasjon. Selv ville hun nok ha svart til en slik observasjon at hun ikke engang visste hva strukturalisme var! Børresen syntes aldri noe om de ovennevnte ”franske feminister”, da hun mente de var altfor opptatt av moderskap, ikke var tilstrekkelig frigjorte fra sin religiøse, kvinneundertrykkende oppdragelse og bakgrunn, og derfor ikke var for ekte feminister å regne. De hadde jo også selv en ambivalens i forhold til denne merkelappen, dessuten er ingen av dem født i Frankrike, de var som henne bare ankommet Paris på samme tid. *Det* er svært interessant: disse forlot organisert religion og stilte seg på dens utside, men forble styrt av den. Børresen forble svært trofast mot den katolske kirke, tilegnet seg stadig mer kunnskap om den og var samtidig en av dens skarpeste kritikere. Det er også bemerkelsesverdig at på en tid da kvinneforskningen knapt hadde kommet i gang, var Børresen allerede på neste trinn i utviklingen, nemlig i utforskningen av kjønn som struktur. For øvrig skålte hun gjerne for den lille forskjellen og siterte ofte Sophia Loren på at ”the sexiest part of the body is the brain”: hun hilste de nye kognitive tilnærmingene til kjønn (og religion) velkommen, men rakk aldri å utforske dem i særlig grad.

I Norge falt Børresen mellom mange stoler. Hun fikk ingen fast stilling før hun var 67, av konfesjonelle og kjønnsrelaterte grunner. I stedet hadde hun engasjementer og gjesteprofessorater ved verdensledende universiteter, særlig i Italia og USA, og plukket opp flere æresdoktorater underveis, i Uppsala (1992) og på Island (2011). Hun virket som forsker og foreleser i Aarhus og Genève, Princeton og Harvard, hadde som første kvinne et treårig professorat i teologi ved jesuittenes Gregoriana-universitet i Roma, 1977–1979. Tre år senere ble hun statsstipendiat (fra 1982), fra 1993 i kombinasjon med professor II-stilling ved Institutt for kulturstudier, UiO. Der var hun før hun endelig ble fullt ut, fast professor i teologisk kjønnsforskning ved Det teologiske fakultet, UiO, de tre siste årene før hun fylte 70, fra 2000–2002.

De tidligere forbigåelsene i det norske systemet (med referanser til hennes katolisisme og perifere, kvinneorienterte interessefelt) kastet henne altså ut i en suksessrik internasjonal karriere med stor frihet, men de skjerpet nok også hennes feministiske forsett. Forbigåelsene ble siden mat for forskere på kjønn i academia og lærebokseksemplere på hvordan forskning *av* kvinner har blitt marginalisert, og forskning *på* kjønn blitt definert som ”irrelevant” for ”de viktige spørsmålene” innen disipliner. Børresen selv la aldri skjul på at hun var et av de anonymiserte eksemplene i Elisabeth Fürsts bok, *Kvinner i academia – inntrengere i en mannskultur?*

Tema og anliggender

Deskriptivt var Børresen opptatt av de lange linjer, hvordan synet på kjønn har utviklet seg gjennom ulike stadier. Gjennom det meste av Europas skrifthistorie har de mest skjerpede tanker om menneske og kjønn vært uttrykt i teologisk form, derav hennes interesse for teologisk antropologi. Hun var på mange måter en overvintret hegelianer som trodde på åndens gradvise inkulturasjon i menneskelig historie – med forbedring av mennesket som resultat. Uavvendelig vil da også kvinners kapasitet og fulle menneskelighet etter hvert komme til sin rett. Derfor anså hun middelalderens kvinnelige katolske helgener (som stort sett var nordeuropeiske) og nyere tids skandinaviske likestillingstenkning for profetiske tegn. Hun var meget stolt over som norsk kvinne å tilhøre denne likestillingens, og dermed åndens, forropp! Hun siterte ofte og gjerne den fromme religionsfilosofen John Macquarie, som på spørsmål om hva den framvoksende feminismen ville resultere i, svarte: ”The next epistemological revolution”, større enn den kopernikanske revolusjon og Darwins evolusjonslære. Kjærligheten til dette sitatet illustrerer også at for Børresen var feminisme først og fremst en erkjennelsesteoretisk omveltning. Mannen kan ikke lenger defineres som mønstermenneske.

Hun sier selv: ”When I started research in 1961, I wanted to clarify the malecentredness of traditional Christian doctrine. I found that the terms *androcentrisme/androcentrique* – were most adequate to describe the axiomatic gender hierarchy of what I call theological sexology: that the human male or man (*mas/vir*) is defined as primary human being (*homo*), and the human female or woman (*femina/mulier*) is defined as derived and secondary, i.e. sub-male human being ... ”Since I began my research on Augustine’s and Thomas Aquinas’ theological anthropology ... my evaluation of Augustine’s doctrine concerning women’s nature and role has changed. Today, I appreciate Augustine’s ‘feminism’, in the sense that he, like Clement of Alexandria before him, strove to include women in Godlike humanity, *in spite of their femaleness ...*”¹

Børresen konkluderte altså med at Augustin forsvarte kvinner som en del av menneskeheten mer aktivt enn andre kirkefedre, og så sterkt som mulig innenfor sin tids filosofiske androsentriske tenkesett.

1 Sitater hentet fra Øyvind Norderval og Katrine L. Ore (red.) *From Patristics to Matristics: Selected Articles on Christian Gender Models by Kari Elisabeth Børresen* (Roma: Herder, 2002), s. 4 og 15.

I disse henseender var hun en sann og svært kunnskapsrik idéhistoriker.

Men Børresen utviklet også gradvis sterkere teologisk-normative anliggender. Som en av svært få forstod hun det intime samspillet mellom gudsbegrep og menneskesyn. Hun så religion som en fundamental sosio-kulturell faktor, med sterk tiltrekningskraft og selvoppholdelsesdrift, og skjønnte at den ikke kom til å forsvinne like raskt som mange 68-ere tenkte.

Normativt var hun opptatt av å avsløre religionsvesen som undergraver kvinners menneskeverd, rettigheter og autonomi. Men hennes teologisk-normative engasjement var ikke noe som isolerte henne fra andre fagfelt. Tvert imot var hennes senere prosjekter *tverrfaglige* prosjekter, og involverte samarbeid med jurister, filosofer, statsvitere og antropologer – fagfelt som ligger ganske langt fra de historiske disiplinene hun før var mest hjemme i. Men i motsetning til sine mer samfunnsfaglig orienterte samarbeidspartnere, stoppet ikke Børresen med beskrivelser av hvordan samfunn har utviklet seg mot flere rettigheter for kvinner, eller diskusjoner om hvordan disse kan sikres. Hun mente at alt dette var bortkastet om den religionskritiske komponenten ble glemt: ”Vi må se i øynene at kvinners rett til å bestemme selv er fraværende i verdensreligionene, som alle er utformet i førmoderne samfunn”, sa hun en gang. Hun minnet også om at alle etablerte kirkesamfunn kjempet *mot* kvinners (stemme-)rett da denne ble innført i den vestlige kulturkrets.

Når hun begynte å snakke om hvordan kontroll og undertrykking av kvinner nærmest sitter i de monoteistiske religionenes DNA, ble ofte samfunnsvitene stille fordi religion var en litt utdatert privatsak, og man skal ikke kritisere religiøse minoriteter i Norge. Ditto når hun påpekte hvordan patriarkalsk religion og kvinners menneskerettigheter står i så skarp konflikt at trossamfunn ikke bør gis politisk rom til å forsinke utviklingen mot full ‘kjønnsekvivalens’, som var hennes foretrukne term framfor ‘likestilling’. Når hun kritiserte modi operandi i den katolske kirke, trakk mange på skuldrene og mente nok hun var litt fiksert på den. Hun mente at kampen for kvinners rettigheter på ingen måte var vunnet, og ved inngangen til 2017 er det kanskje flere som er villige til å gi henne rett i dette. Hennes forståelse av politisk håndverk var kanskje ikke den beste, men til gjengjeld var det hun som satt på all detalj- og historie-kunnskapen, samt systemforståelsen, som hadde vært til uvurderlig nytte for ”håndverkerne” – om de noen gang hadde nådd fram til hverandre.

Forskere som nøt å øse fra hennes store kunnskapsreservoar, savner henne allerede dypt og vil ønske å føre arven etter henne videre.